

„Így szólott Zarathustra”

■ Friedrich Nietzsche: *Így szólott Zarathustra*. Fordította: Kurdi Imre. *Osiris*, 2000. 627 oldal, 2800 Ft

Ezentúl nem „Imígyen”, hanem „Így” szólott Zarathustra. Ezentúl nem a „felsőbbrendű” emberre, nem az „emberfeletti” emberre, nem az „emberentúli” emberre, hanem „az embert felülmúló” emberre fogunk hivatkozni, ha az „Übermensch”-re magyarul gondolunk. Nietzsche főműve, az *Így szólott Zarathustra* új magyar fordításban jelent meg az ezredfordulón, amely egyúttal Nietzsche halálának századik évfordulója is. De nem pusztán új fordításról van szó, hanem egyúttal kritikai kiadásról is. A mű alcíme *Könyv mindenkinek és senkinek*. Nos, ez a kiadás mindenkinek szól. Aki szórakozni, művelődni akar, vagy neves filozófiai írók iránt érdeklődik, az majd csak az elegáns fordított, érthető stílusos és pontos főszöveget olvassa. Olvashatja mint műalkotást, mint bölcséleti művet, mint pamfletet, mint operalibrettot. Aki kíváncsi, hozzáolvashatja a szövegváltozatokat is, s Nietzsche késői munkájának, az önéletrajzi jellegű *Ecce Homo*-nak a *Zarathustrára* vonatkozó passzusait. Aki a könyv minden paraboláját, utalását, minden bibliai parafrazisát meg akarja érteni, az el fogja olvasni a bőséges és igen alapos jegyzeteket is, továbbá a fogalommutatót és a szereplőmutatót. Aki a könyv megírásának körülményei iránt érdeklődik, az meg fogja találni azt, amit keres, Sutyák Tibor *Zarathustra útjai* és Biczó Gábor *Nietzsche útjai* című igen informatív tanulmányaiban. Végül, aki Nietzsche munkásságát általában akarja továbbtanulmányozni, az egy nagy gonddal összeválogatott – és nem az internetről lekoppintott – olvasmányjegyzéket is kap útmutatóul egyrészt Nietzsche olvasmányairól,

másrészt a Nietzsche-ről való olvasmányokról.

A Nietzsche-tanulmányozó olvasó tehát igen alapos kritikai kiadást kap kézhez, Nietzsche főművének első és egyetlen magyar nyelvű kritikai kiadását. Ebben a kötetben nagy munka fekszik, egy szerkesztői kollektíva hosszan tartó, lelkes és lelkiismeretes munkája. Mivel kivételes és ünnepi könyvkiadási eseményről van szó, hadd említsem meg azokat, akiknek a kiadást köszönhetjük: Kurdi Imre fordító, Bene László, Biczó Gábor, Sutyák Tibor munkatársak, Kardos András kiadói szerkesztő, és mindenek fölött a „szerkesztőn túli” szerkesztő, Hévízi Ottó, aki az egész munkát koordinálta. Nietzsche műveit a magyar közönség már igen korán kezdte megismerni. A Kunstz György szerkesztette *Nietzsche-tár* Schmitt Jenő Henrik hosszú, alapos, még 1898-ban, tehát a filozófus életében megjelent, és még ma is meglepően korszerűnek és alaposnak tűnő Nietzsche-tanulmányával indít. Az első világháború előtt a magyar irodalom és tudományosság legjobbjait tartották fontosnak, hogy írjanak, és érdekesekeket írjanak Nietzsche-ről. Így például Fenyő Miksa, Ady, Kosztolányi. Ezek közül az írók közül Fülöp Lajos hosszabb tanulmányát emelném ki, mert az ő Nietzsche-jéről – Schmitt Jenő Henrik Nietzsche-jéről eltérően – elsősorban a *Zarathustra* Nietzsche-jéről (Már ő is úgy fordítja a könyvet, hogy *Így szól Zarathustra*, s ugyanakkor az Übermenschet többnyire nem fordítja le, hanem meghagyja a német eredetű). Fülöp *Zarathustra-értelmezése* megfelel kora radikális értelmiségi ideáljának s ezzel interpretációjának is. Zarathustra, így fejezi be tanulmányát Fülöp, „első példája,

jelképe annak, hogy mi módon fog élni, érezni, gondolkodni és alkotni az eljövendő ember”. A húszas évektől kezdve azonban a magyar filozófiai tudományosság hanyatlásával együtt a Nietzsche-recepció is elvesztette frissességét és önállóságát. S ez a trend folytatódott 1945 után is. Csak a nyolcvanas évektől, s különösen a rendszerváltozástól kezdve indult meg az új Nietzsche-kiadás és -értelmezés, most már a XX. századi Nietzsche-recepcióval, így például Heideggerével, Deleuzével vagy Derridáéval való párbeszédben.

Az új *Zarathustra*-kiadás ennek a folyamatnak kiemelkedő teljesítménye.

Meg kell ismételnem: a *Zarathustra* Nietzsche legfontosabb műve. Nem mintha a legjobb munkája lenne. Magam például sokkal jobban szeretem egyéb könyveit, s számosakat közülük filozófiailag sokkal jelentékenyebbek tartok. S ebben nem állok egyedül. A *Zarathustra* azonban mégis Nietzsche legfontosabb műve, méghozzá két okból. Az egyik, hogy ő annak tartotta és minden más műve fölé helyezte. A másik, hogy a *Zarathustrának* nagyobb volt a hatása, mint Nietzsche minden más művének együttvéve. Nem a filozófusokra volt nagyobb hatással, hiszen azok – mint például Heidegger vagy Foucault – mindig Nietzsche egyéb könyveit tartották filozófiailag reprezentatívoknak, hanem az írókra és a művészekre általában, továbbá a nagyközönségre. Nietzsche félreértése elsősorban, ha nem is kizárólagosan, a *Zarathustra* egyoldalú recepciójának tudható be, akár G. B. Shaw-ra, akár Thomas Mannra gondolunk. De hát minden félreértés egyben megértés, s ezt elmondhatjuk a *Zarathustra* több mint egy évszázados recepciójáról is.

Az új *Így szólott Zarathustra* kiemelkedő sajtósága, hogy csak a szöveget értelmezi, de nem a könyvet. Minden esetben megtudjuk, hogy a szerző mire vagy kire utalt, vagy utalhatott, akár a *Szentírás* passzusairól van szó, akár egy Goethe-versről, akár egy politikai eseményről, vagy akár Lou Saloméval való személyes tapasztalatáról. Az allegóriák, metaforák, parabolák értelmezése gazdagabbá teszi a szövegolvasást, mert többértelműbbé és ezzel költőibbé varázsolja a gyökört lírai, gyökört retorikus szöveget. Különösen az evangéliumok megfelelő passzusainak idézése és megidézése fontos, hiszen a *Zarathustra* – többek között – az evangéliumok parafrazisa, pontosabban szólva azoknak – a szó heideggeri értelmében vett – destrukciója is.

A szöveget igen, de a művet nem értelmezi ez a kiadás. Szabadságot ad az olvasónak, azaz mindenkinek, hogy értelmezze saját maga saját értése és ízlése szerint. Ehhez azonban a szerkesztők segítségét is nyújtának. A könyvvel párhuzamosan je-

lenik meg a *GOND* filozófiai esszé-folyóirat a maga egészében a *Zarathustrának* szentelt új száma. Míg egy előző vagy utolsó egyetlen irányba, a szerző értelmezésének irányába tereli az olvasót vagy egy pusztá adathalmazzal terheli memóriáját, addig ennek a kötetnek minden szerzője valami mást mond Nietzsche-ről és Zarathustráról, más látást, más értelmezést közvetít. Az olvasó elfogadhatja bármelyiket, vagy semelyiket, de mindenképpen örömet fogja lenni a változatosságban. A *GOND*-kötet szerkesztőit, Biczó Gábort és Sutyák Tibort – akik a kiadás munkatársai is voltak – bizonnyára ez a szempont is vezette.

Az egész vállalkozás – s ehhez még hozzászámíthatnám a *Vulgo* című folyóirat utolsó, részben szintén Nietzsche-ről szentelt kötetét – a Debreceni Egyetem Filozófia Intézete tanárainak, volt és jelenlegi diákjainak műve. Örömmel mondhatjuk el, hogy egy kiemelkedő filozófiai műhely kiemelkedő teljesítménnyel ajándékozott meg bennünket az új évezred első könyvetének alkalmából.

Próbálja ki 2 hónapra, féláron.

Ha még nem fizetett elő a HVG-re, most itt a kiváló alkalom!

Nyolc szám, mindössze 532 Ft-ért!

Amennyiben elő kíván fizetni lapunkra, kérjük, küldje vissza az alábbi kupont címünkre vagy a 436-2010-es faxszámra. Az ajánlat csak új, belföldi előfizetésekre vonatkozik és június 20-ig érvényes.

Név:

Cím:

Telefon:

E-mail cím:

Címünk: 1300 Budapest 3., Pf. 20. A visszaküldött adatokat további akcióinkhoz is fel kívánjuk használni. Ha adatai felhasználásához nem járul hozzá, kérjük, jelezze. Web: www.hvg.hu

ES1

■ *Búcsú barátaimtól*. Baka István emlékezete. Válogatta, szerkesztette, összeállította: Füzi László. *Nap*, 2000. 285 oldal, 1600 Ft

Majdnem azzal kezdtem ezt az írást, vagy hát azzal is kezdem (kicsit zavarban vagyok), hogy úgy olvasatja magát, mint egy regényt: Baka István nagy magyar költő életregénye. Persze, éppen tőle (na jó, tőle is) tudjuk, hogy nem ilyen egyszerű ez. Mert nem úgy van, hogy az irodalmi mű – legyen regény, vers vagy bármi – csak úgy magától megszületik: keserves, kemény munka az, és Baka relatív szűkszavúsága „versdömpings korunkban ars poetica-ként is értelmezhető” (N. Horváth Béla). Mondjuk hát szerényebben: ezek az egy kötetbe gyűjtött írások – visszaemlékezések, recenziók, tanulmányok, interjúk és a közbeékeltek Baka-versek – szépen összeállnak valami egészzé, érezhető bennük egy nagy életmű és egy különösen vonzó személyiség, egy drámai hős összetartó ereje. És az a szigorú igényesség, amely Baka minden egyes leírt verssorára és prózamondataira jellemző, kritikusaiból, műveinek értelmezőiből, visszaemlékezők író barátaitól is a legjobbat hozza ki: érzékelhető a hol ösztönös (a versek kiváltotta katarzistól ihletett), hol tudatos (gondos filológiai munkára buzdító) törekvés, hogy Bakáról csak jót és jól szabad írni.

Ez az egységesség azért különös kérdéseket is felvet: azt például, hogy látva a recepció bőségét és színvonalát, illetve a legmagasabb kánonba való beemelés állandó szándékát (Határ Győző szerint például Baka „a magyar költők különleges »aranycsapatához« tartozik”), miért írhatta le Szilágyi Márton (1993-ban), hogy „Baka Istvánnak nincs szerencséje a kritikával”, és hogy „egyfelől teljes és egyöntetű az elismerés, másfelől az őt méltató bírálók meg vannak győződve arról, hogy egy méltatlanul elhallgatott életművet kell – akár egy lappangó polemia lendületével is – megvédeni”? Ma-

M. NAGY MIKLÓS:

Európa szegletén

gyarán: egy olyan költő, akit minden méltatója a legnagyobbak közé sorol, s aki ráadásul nem is különlegesen nehezen megfeythető műveket alkot, aki leginkább talán József Attila mellé állítható a XX. századi magyar költészetben (vagyis igazán lehetne rá szabad vegyérteke az állandó versolvasóknál tágabb közönségnek is), s akinek életművében ráadásul még teljesen közérthető, keserűen, Ady Endrénen nemzeti-hazafias témák is nagyon hangsúlyosan jelen vannak, miért nem lett „híres ember” Magyarországon? (Most például felrémlik bennem a gondolat, hogy akár az *ÉS* átlagolvasója is tudja-e, kiről szól ez az írás, hogy nem kellett volna-e egy kis életrajzi vázlattal kezdeni: született ekkor és ekkor, meghalt 1995-ben, idézni tőle valami szép – betegségéről, Istenről, haláláról –, mert hátha sokan vannak, akik nem olvastak tőle semmit... Mert hiszen én is éveken át leveleztem vele, fordításokat rendeltem meg tőle, de a verseit alig-alig olvastam: a neve, ismertsége nem lépte át azt az ingerküszöböt, hogy Bakát márpedig olvasni kell... Csak amikor a Brodskij-kötetben dolgoztunk, csak akkor perzsel meg végre a költészet, azok a hátborzongatóan nagyszerű versek, melyekben már a halálra készült vagy a halál elől menekült. S aztán meghalt Brodskij, meghalt Baka Pista, meghalt Pór Judit, aki a Brodskij-kötet szerkesztésében segített, és az egyik legszebb esszét írta Bakáról 1993-ban, és ott áll a polcomon az az elátkozott kötet, melynek alkotói már nem élnek, csak én, a mágusok csodálója, aki itt-ott felszegelem javasolt egy pontosabbnak tűnő megoldást... és végül is soha nem utaztam Baka Pistához Szegedre, ahogy annyiszor ígértem neki, hogy

alaposabban megbeszéljünk egy-egy fordítási problémát, így aztán soha nem találkoztunk...) Az ismertség-elhanyagoltság problémájával Szilágyi Márton mellett (aki szerint a Baka-recepció sokáig nem találta a költő helyét, és tévesen sorolta be a népi líra hagyományába) Lator László is foglalkozik („Csapatokhoz, bandákhoz nem tartozva, kívül a legfrissebb készletekre érzékeny fővárosi irodalmi életben, előnyös helyezést, költőrangot nem könnyű szerezni”), és, végül, Ágoston Zoltán is (aki megemlíti, hogy Kulcsár Szabó Ernő *A magyar irodalom története 1945–1991* című munkájában Baka nem szerepel), s bár helyel-közzel logikus magyarázatokat kapunk, azt hiszem, nyugodtan kimondhatjuk, hogy Baka István pályafutása, ismertsége fájdalmasan példázza részint posztmodern világunk ostoba, otromba, érzéketlen értékrendjét, de talán még inkább azt, hogy mi itt Magyarországon („sarokban térdepelve Európa szegletén”) különösen nem tudunk mit kezdeni legnagyobb tehetségeinkkel. És, természetesen, itt nemcsak afféle elvontságokról van szó, mint recepció és hírnév: a *Kis igényű ember vagyok* című szövegből (Varga Lajos Márton beszélgetése Baka Istvánnal a megélhetésről 1995-ben) megtudhatjuk, hogy a negyvenhét éves költő rokkantnyugdíja (miután hosszú éveken át a *Kincsvesztő* szerkesztője volt) tizenháromezer forint, s bár a felesége nem keres sokat, de ahhoz eleget, hogy a létminimum fölé kerüljenek.

Baka István sztoikusán elfogadta ezt a világot, vagy inkább kihátrált belőle magának egy cellányi teret, ahol dolgozott s zenét hallgathatott (erről a „celláról” szól Szepesi Attila szép visszaemlékezése), s ugyanak-

kor mindig perlekedett is vele: a világgal is, Magyarországgal is („itt rég nem halni itt túlnélni kell” – írta egyik utolsó versében), s a most így együtt olvasható esszéiben-cikkeiben talán az a legfurcsább, hogy a szerzők többsége milyen egyöntetűen szorítja a háttérbe a Magyarországgal való perlekedés motívumát, vagy ha úgy tetszik, e költészet minden közéleti-politikai tartalmát. Rittersporn Gábor, a fiatalkori jó barát visszaemlékezése igazlamosan elveníti fel a hatvanas évek újbalos útkeresését, az akkori utópista Bakát („egy egalitárius, öngazgató és minden kultúra vívmányait befogadni kész társadalomban szeretünk volna élni”), s ez a téma aztán alig-alig kerül elő többé az emlékkötetben: mintha a költő a fiatalkori tevélyeség után egyszeri aktussal fölemelkedett volna a költő-filozófusok és *poeta doctusok* magaslatába, hogy aztán, különféle maszkokat magára öltve, csak az örök ontológiai-egzisztenciális kérdések kristálytiszta hegyi levegőjében alkosson. Teljesen logikus, zsigeri válasz volt, amikor egy 1978-as interjúban Görömbei András kérdésére, ami az interjúalany, úgymond, „küldetéses költészetre, hazáért való aggodásra, cselekvő hazaszeretetre vonatkozott”, Baka szinte felcsattant: „Küldetése a politikának van, a költészet csak azt mondhatja el, milyen a világ (illetve a benne élők belső világa), hiába hitelnénk el magunkkal, hogy többről van szó.” Arra akarok kilyukadni, hogy Baka költészete természetesen nem közéleti és nem küldetéses költészet, de éppoly erősen érezni benne a haza alakú irt, mint azt a sokkal többet emlegettetet, az Isten alakút. Ez az adys hazafiság, ez a vállalt-elfogadott tősgyökeresség, vagy ha úgy tetszik, vidékiesség, ez a székszárdiság-szegediség (aminek, persze, nem sok köze van a magyar líra népies hagyományához) adja számos versének némiképp anakronisztikus zamatát, s ettől próbálja elszakítani őt a legtöbb – egyébként ragyogó – cikk és recenzió. Hogy csak néhány példát idézzek erre az ön-

kéntelen, talán a kor valamiféle paradigmájából fakadó befogadói attitűdre: „Baka Pista azonban már a hetvenes években sem kizárólag a »puha diktatúrával« és képviselőivel ütközött. Ez emberi létezéssel gyűlt meg a baja” (Olász Sándor); „Attól félhetett, hogy ami már benne érvényes kontúrokat kapott, netán összetörök a kintü ezerféleség kontúrjainak bőségétől” (Szepesi Attila); „Nem ezzel vagy azzal a jelenséggel perel ő, hanem sorssal, istennel, közmikis közönnnyel” (Lengyel Balázs); „voltaképp az egész nemzeti tradícióra kivetíti az apokaliptikus pusztulás-vízít” (Szilágyi Márton).

Azt gondolom tehát, hogy Baka István életművének értő befogadása még éppen csak elkezdődött, s az Istennel való viaskodás témája – részben talán a halálközeli versek letaglózó hatása miatt – egyelőre némiképp elhomályosítja e költészet áradó sokszínűségét. Ami, természetesen, nem baj. Lator László egy rövid esszé erejéig már felvillantotta Baka formai gazdagságát („Merjem-e azt mondani, hogy egy kicsit még Baka sötét világgépe is formai kérdés?”), Szőke Katalin részben elvégezte azt az aprólékos filológiai munkát, amely feltárhatja a költő és a műfordító viszonyát, illetve „Baka István költészetének orosz kulturális kódját”, Balassa Péter a *Székszárdi mise* című hosszabb elbeszélés kapcsán empatikusan ír Baka magyarsággépéről, amelyben igenis hangsúlyosan benne van az is, hogy „a magyar lelkiesség mélységesen beteg”, s ez nem csupán valamiféle apokaliptikus világgézés származéka.

S ahogy múlnak majd az évek, talán egyre inkább érezni fogjuk azt is, hogy Baka István versei nemcsak az örök, nagy, egzisztenciális kérdésekkel szembenesítenek bennünket, hanem érzékletesen felidéznek azt is, milyen volt itt, Magyarországon élnünk a hetvenes-nyolcvanas-kilencvenes években, s milyen volt ez a „papírszebkendő-ország”, melybe szerencsésebb hatalmak beléfullják „a finnyás Európa minden mocsát”.